

LJUBLJANSKA UČNA STOLICA ZA KMETIJSTVO

VLADO VALENCIČ

I.

Naloga leta 1767 ustanovljene »Družbe za poljedelstvo in za koristne umetnosti«, kot se je takrat imenovala poznejša Kmetijska družba, so po formulaciji Antona Linharta bile: 1. teorija izboljšanja kmetijstva, 2. pouk teorije v šolah in 3. uporaba teorije v praktičnih primerih.¹ Že l. 1771 je družba, izvajajoč svoj program, predlagala ustanovitev javne teoretične in praktične učne stolice za poljedelstvo na ljubljanskem jezuitskem filozofskem učilišču.² Kmetijski pouk je bil tedaj šele v začetku, gojile so ga le redke univerze in drugi višji učni zavodi; zato je treba priznati, da pobudniku družbinega predloga ni manjkalo razgledanosti in iniciativnosti ter da je stopal korak pred svojim časom.

Stolice za kmetijstvo so na nemških univerzah nastale v prvi polovici XVIII. stoletja v zvezi z uvajanjem ekonomskega (narodno-gospodarskega) študija, kot so ga pojmovali kameralisti. Profesorji ekonomije so obravnavali kmetijstvo obenem s policijsko in kameralno znanostjo, pod katerimi bi danes razumeli nauk o upravi in financah. V nekdanji avstrijski monarhiji je prvo ekonomsko profesuro dobila l. 1752 dunajska terezijanska akademija, l. 1766 jo je dobila univerza v Pragi, l. 1771 se omenja taka profesura v Linzu.³ Fiziokratska prizadevanja v drugi polovici XVIII. stoletja so dala kmetijskemu pouku novo spodbudo.

Predlogu kranjske družbe za poljedelstvo in koristne umetnosti za ustanovitev poljedelske stolice je cesarica Marija Terezija 9. marca 1771 ugodila. Za profesorja se je ponudil in bil z vladaričinim dekretom odobren profesor moralne teologije v Celovcu, jezuit Pogrietschnig. Bil je tudi član poljedelske družbe.⁴ Niso znani razlogi, ki so preprečili Pogrietschnigu, da bi začel s predavanji iz kmetijstva, pač pa je po razpustu jezuitskega reda učil v Ljubljani fiziko.⁵ L. 1773 je bil za profesorja kmetijstva izbran, verjetno na predlog poljedelske družbe, Janez Nep. Giel, tudi član jezuitskega reda. Deželno glavarstvo je o tem obvestilo dvorno pisarno in prosilo za odobritev in odločitev glede njegove plače. Z dvornim dekretom od 30. oktobra 1773 je bilo Gielovo imenovanje potrjeno, toda o odobritvi plače ni hotela dunajska vlada nič slišati. Ko je bila o potrditvi Giela za profesorja obveščena Kmetijska družba, je sporočila, da so naročene knjige za profesorja in določeno zemljišče za kmetijske poskuse. Prosila je, naj se Gielu določi pri-

merna plača. Ker država ni dovolila svojih sredstev za plačevanje profesorja, so končno deželni stanovi določili v ta namen 400 gld iz stanovske domestikalne blagajne. Družba za poljedelstvo in koristne umetnosti se je še nadalje prizadevala, da bi za Giela dosegla ugodnejše pogoje, želela je, da bi obdržal svojo pokojnino kot bivši jezuit. To ji je končno uspelo, čeprav je prvotno vlada, preden bi kaj odločila, hotela počakati, da vidi, kakšen bo uspeh kmetijskih predavanj.

V seznamu učnih moči ljubljanske gimnazije, filozofske ter teološke šole, ki ga je deželno glavarstvo 10. septembra 1774 poslalo dvorni pisarni, je navedeno, da je Giel za kmetijstvo (agrikulturo) predložil svoj učni načrt, da bo predaval po svojih skriptih ter da bo s poukom pričel v prihodnjem letu. V tem seznamu je tudi omenjeno, da je bil nameščen kot profesor z dekretom od 7. maja 1774. Iz drugega vira se vidi, da je plačo prejemal že od 1. februarja 1774.

Zdi se, da kljub imenovanju in prejemanju plače Giel ni pričel s poukom; razlog bi bil v pomanjkanju učencev. Poljedelska družba je predlagala, naj bi bil pouk kmetijstva obvezen za študente logike, fizike in moralke. Deželno glavarstvo je ta predlog odstopilo v rešitev študijski komisiji. Družba je 20. marca 1776 prosila, da se odločitev študijske komisije pospeši, češ, odločitve je odvisno, če bo ta koristna šola odprta. Ko je potem študijska komisija izdala študentom naročilo za obisk kmetijskih predavanj — bilo je menda le priporočilo — je poljedelska družba sklenila, naj se pouk začne v nedeljo, 28. julija 1776. Za kmetijski pouk je hotela družba določiti prvotno dva dni v tednu, ker pa ni uspela s predlogom, da bi se mu ob šolskih dneh posvetila ena ura namesto fizike, ob dnevih, določenih za rekreacijo, pa študentov ni bilo mogoče siliti k obisku predavanj, se je odločila za nedelje in praznike. Tudi nedeljska predavanja niso pritegnila slušateljev. Ponovna prizadevanja, da bi bil pouk kmetijstva za filozofe obvezen, so ostala brezuspešna. Dvorni dekret od 28. februarja 1778 ni zavračal obveznih predavanj zato, ker bi bil študij kmetijstva nepotreben, temveč je menil, da filozofov ne kaže siliti k obisku predavanj in bi bilo bolje, jih prepričati, da bodo zanje koristna ter upoštevana pri njihovem bodočem napredovanju.

Toda kljub temu med slušatelji filozofije ni bilo mogoče vzbuditi zanimanje za študij kmetijstva. Imatrikulacija gospodarskih uradnikov (Wirtschaftsbeamte), — verjetno so

mišljeni uradniki zemljiških gospodstev — kot je bila odobrena za obisk kmetijskega pouka na Češkem, Moravskem in v Šleziji, je bila za Kranjsko z odločbo od 22. junija 1780 odklonjena. Da bi obdržal mesto profesorja, je Giel predlagal, da bi postal nekakšen potovalni učitelj kmetijstva, če bi mu poleg jezuitske pokojnine 300 gld zagotovili še prispevek deželnih stanov 400 gld. Deželni stanovi so predlog o potovalnem pouku odločno zavrnil. Menili so, da je Giel prvi učitelj, ki si hoče učence izsiliti. Tudi niso kranjski kmetovalci tako nevedni, kot si on predstavlja. Če so nezapni proti novim poskusom, niso iz predsodkov ali nevednosti, temveč zato, ker so se taki poskusi za izboljšanje kmetijstva ponajveč ponesrečili. Podeželsko prebivalstvo si je že samo našlo pot za izboljšanje gospodarskega stanja, pomaga si s prevozništvom in majhnimi manufakturami. Slabemu gospodarskemu stanju kmetijstva na Dolenjskem pa nista krivi nevednost ali lenoba, temveč so vzroki drugje. Pri kmetih profesor ne bo več dosegel kot pri svojih neukrotljivih fizikih; svetoval jim bo nešteto izboljšav, oni pa mu bodo ugovarjali z lastnimi skušnjami. Več koristi kot učitelj bi kmetijstvu prineslo razširjenje kmetijskega koledarja.⁶

Za odklonilno stališče deželnih stanov verjetno niso bili odločilni poleg finančnega le navedeni razlogi; najbrž je bil vzrok tudi v osebi profesorja. Prispevek iz stanovskega domestikalnega fonda so plačevali za plačo profesorja že od l. 1774, šele sredi l. 1776 so priprave tako napredovale, da je bil napovedan začetek pouka. Ni dokazov, da je Giel tedaj res pričel s predavanji; iz poročila deželnega glavarstva od 12. marca 1780 na dvorno pisarno bi se dalo celo sklepati, da mogoče predavanj sploh ni imel. V istem poročilu je bilo ugotovljeno, da je Giel stolico dejansko v avgustu 1779 opustil in je bil tri četrt leta že odsoten.⁷ Po vsem tem mremo priti do zaključka, da Giel ni znal zbuditi med študenti zanimanja za svoj predmet in pouk kmetijstva urediti na način, ki bi bil za študente privlačen. Da deželni stanovi v takih razmerah niso bili voljni plačevati prispevka za kmetijsko stolico, od katere ni nihče imel koristi, je razumljivo. Tako je končno prišlo do odločbe dvorne pisarne od 23. decembra 1780, s katero je bila kmetijska stolica ukinjena. Dvorna pisarna je svetovala stanovom, naj Gielu pustijo nagrado 100 gld letno, ako bi jim bil v kmetijski stroki še dalje na uslugo. Do tega ni prišlo, nekdanji profesor kmetijstva je odšel za kaplana v Dunajsko Novo mesto.⁸

Verjetno je tudi pri Družbi za poljedelstvo in koristne umetnosti zanimanje za kmetijsko stolico popustilo, kakor je tudi popustil začetni zagon dela na drugih področjih, dokler ni družba l. 1787 po ukinitvi državne podpore sploh prenehala.⁹

II.

Ob prehodu iz XVIII. v XIX. stoletje sta kmetijstvo in kmetijska znanost v Srednji Evropi doživeli velik preobrat. Najbolj značilno je bilo spoznanje o potrebi uvajanja poljskega kolobarja, pri katerem na njivi žitu sledi listnat posevek. Po vzgledu angleškega kmetijstva je v nemških deželah propagiral uvedbo takega kolobarja Albreht Thaer, ki je prelomil z dotedanjim kmetovanjem po samih izkušnjah in je na mesto empirije postavil znanstveno utemeljeno kmetijstvo.¹⁰

S tem napredkom je narasla potreba po študiju kmetijstva in je kmetijski pouk dobil drug značaj in drugo obliko. V bivši avstrijski monarhiji je država povečala število učnih stolic za kmetijstvo na univerzah in filozofskih učiliščih. L. 1808 je bila ustanovljena taka stolica v Celovcu in menda istočasno tudi v Gradcu. Najbrž bi tudi Ljubljana dobila tedaj profesuro za kmetijstvo, če ne bi bilo francoske okupacije. Tako pa je generalni gubernij v Ljubljani že 22. februarja 1814, to je komaj nekaj mesecev po vpostavitvi avstrijske oblasti v ilirskih deželah, poslal licejskemu rektoratu sedem odredb dvorne študijske komisije, izdanih po l. 1810, ki so se nanašale na študij kmetijstva.¹¹ Gubernij je zahteval od rektorata, naj mu sporoči, kako bi se študij kmetijstva najlaže in najhitreje uvedel in kako naj se s tem študijem poveže študij botanike in mineralogije, ker so deželni stanovi že v letih 1808 in 1809 v zvezi s fondom poljedelske družbe skupaj z licejem pričeli take priprave, ozirajoč se pri tem obenem na nekakšno mehanično šolo. Rektor Jožef Walland je v svojem odgovoru sicer omenil, da mu niso znani predpisi o ustanavljanju učnih stolic za kmetijstvo in učni programi ter zato na vprašanja ne bo mogel zadovoljivo odgovoriti. Predlagal pa je, naj bi se pouk kmetijstva poveril gimnazijskemu prefektu Francu Hladniku, ki je poučeval botaniko in naravoslovje. Po njegovih mislih bi se dal pouk botanike, kolikor je potreben za zdravnike, ranocelnike in lekarnarje, združiti s poukom za slušatelje kmetijstva. Zlasti bi bilo to mogoče v letnem tečaju, ko profesor vodi učence v botanični vrt in na sosedni travnik ter jih uči spoznavati koristne in

škodljive rastline, drevje itd. Mineralogija, ki je bila predmet tretjega filozofskega letnika, s stolico kmetijstva ni bila združljiva. Ako naj bi bila mineralogija predmet resnega študija, bi bilo treba tudi v Ljubljani uvesti tretji filozofski letnik. Pouk kmetijstva je bil omejen na pet ur tedensko, zato se v tem okviru ne more poučevati preveč predmetov.¹²

Obisk kmetijskih predavanj naj bi bil obvezen za teologe četrtega letnika ter pravnike, ki so imeli namen, da se zaposlijo pri gospodarskih uradih. Ker Ljubljana ni imela juridičnega študija, bi prišli v poštev le teologi. Rektor Walland — bil je istočasno provizorični direktor filozofskih letnikov — je imel pomisleke zoper začetek kmetijskih predavanj v šolskem letu 1814/15. Teologi četrtega letnika so imeli že po štiri ure dnevno predavanja iz drugih predmetov in bi jim za obisk kmetijskih predavanj primanjkovalo časa. V naslednjem šolskem letu pa bodo teologi poslušali moralno teologijo v tretjem in ne šele v zadnjem letniku; tako bo pridobljen čas za kmetijski pouk v četrtem letniku. Tudi prefekt Hladnik je bil razen s posli prefekta zaposlen še s predavanji splošne zgodovine v filozofskih letnikih do imenovanja novega profesorja.¹³

Po vseh teh pripravah je študijska dvorna komisija 12. maja 1815 obvestila ljubljanski gubernij, da je vladar odobril ustanovitev kmetijske stolice; za profesorja je bila določena letna plača 1200 gld v srebru in 300 gld proti obračunu za poskuse in modele. Ob enem je guberniju naročila, naj se za 3. avgust 1815 razpiše konkurz za mesto profesorja; razen Ljubljane so bila kot mesta za ustne konkurzne izpite določena Dunaj, Gradec in Olomuc. Konkurzne elaborate bodo ocenili za to usposobljeni profesorji ljubljanskih filozofskih letnikov in dali svoje predloge.¹⁴

Licejski rektorat je dobil nalog, naj skupaj s stavbnim inšpektoratom poskrbi za predavalnico. Ker je bilo kmetijstvo določeno kot predmet četrtega teološkega letnika, je bila izbrana njegova predavalnica v II. nadstropju tudi za kmetijska predavanja. Želji gubernija, da bi kmetijska predavalnica imela zvezo s sejno dvorano Kmetijske družbe v pritličju, ni bilo mogoče ustreči; vsi sosedni prostori so bili že zasedeni.

Skupaj z ustanovitvijo kmetijske stolice je bilo načeto vprašanje vzornega posestva (Musterhof), ki naj bi bilo z njo v zvezi. Za stolico je bila poleg plače za profesorja in zneska za poskuse dovoljena še posebna nagrada 300 gld, brž ko bi bilo tako vzorno posestvo urejeno. Pri tem so mislili na Turn pod Ljubljano (Kodeljevo), ki ga je med francosko

okupacijo dobil v dar guverner Ilirije, maršal Marmont, ter bi bilo treba odločiti, ali naj se mu odvzame.¹⁵

Kot kažejo priprave, je bil ob ustanovitvi stolice namen, pouk kmetijstva postaviti na podlago, ki je ustrezala tedanjemu stanju kmetijske znanosti. Naslonjen bi bil na naravoslovne vede in po vzornem posestvu v zvezi s kmetijsko tehniko in prakso.

III.

Za prvikrat razpisano mesto na ljubljanski kmetijski stolici se je potegovalo deset kompetentov. Pomembnejši kandidati so bili Karel Werner iz Steyra v Gornji Avstriji, upravitelj gospodstva grofa Thurna v Pliberku na Koroškem, Jožef Jenko iz Kranjske, profesor matematike in tehnologije v Gradcu, Anton Hayne iz Kranja, redni profesor živinozdravilstva in izredni profesor ekonomske botanike v Olomucu (znan v naši umetnostni zgodovini tudi kot slikar) ter Janez Kersnik, profesor fizike in mehanike v Ljubljani. Ljubljanski profesorji filozofskega učilišča so odklonili ocenitev konkurznih elaboratov, češ da niso kmetijstva sami nikoli predavali in se tudi niso podvrgli takemu konkurzu. Direktor filozofskega učilišča ni zaradi tega dal guberniju nikakega predloga glede vrstnega reda kandidatov, izrazil pa je željo in potrebo, da profesor na kmetijski stolici v Ljubljani pozna kranjski deželni ali pa kak drug slovanski jezik. Nato je gubernij glede na konkurzne elaborate in spričevala prosilcev predlagal centralni dvorni organizacijski komisiji za imenovanje tri kandidate v naslednjem vrstnem redu: 1. Jožefa Jenka zaradi njegovega odličnega znanja in ker bi mogel biti v veliko korist ljubljanski mehanični šoli za umetnike in rokodelce, pozna pa tudi kranjski deželni jezik in ga filozofski študijski direktor priporoča; 2. Karla Wernerja zaradi dokazane sposobnosti in po spričevalih izpričane velike uporabnosti; v tem pogledu bi zaslužil prednost pred Jenkom, toda ne zna kranjskega ali drugega slovanskega jezika; 3. Janeza Kersnika, ki ga poleg potrebnega znanja priporoča tudi znanje deželnega jezika. Iz zapisnika seje gubernijskega kolegija od 17. oktobra 1815 se vidi, da bi gubernij predlagal na prvem mestu Karla Wernerja, ako bi bil zmožen slovenščine.¹⁶

Imenovanje profesorja ni sledilo tako hitro, kakor so potekale dotedanje priprave za ustanovitev stolice. Šele 8. septembra 1816 je vladar imenoval dr. Karla Wernerja za profesorja kmetijstva v Ljubljani. Naslednji mesec je bil novo imenovani profesor zapri-

sežen in — kot se zdi — v decembru pričel s predavanji.¹⁷

Werner je ostal v Ljubljani do konca leta 1820, ko je bil imenovan za profesorja na kmetijski stolici v Gradcu. Dvorna študijska komisija je o tem obvestila 16. novembra 1820 gubernij in naročila, naj preskrbi za Ljubljano primernega suplenta ter razpiše konkurz za izpraznjeno mesto. Za začasnega suplenta bi bil primeren profesor Kersnik, toda moral je poleg poučevanja svojega predmeta suplirati še matematiko, zato nadaljnje suplenture ni mogel prevzeti. Direktor Matej Ravnikar je nato predlagal Jožefa pl. Vesta, rojenega v Celovcu 14. januarja 1769, lastnika gradu Šentpeter pri Stražišču (Schrottenthurn), ki je imel o kmetijstvu dokaj teoretičnega in praktičnega znanja. Ravnikarjev predlog je bil sprejet in Vest imenovan za suplenta; decembra 1820 je pričel predavati.¹⁸

Na razpis je za izpraznjeno stolico prosilo 11 prosilcev; cenzuro konkurznih elaboratov je opravil profesor Kersnik. Gubernij je študijski dvorni komisiji predlagal trojico in sicer na prvem mestu tedanjega suplenta Vesta, ki je imel gimnazijsko maturo in filozofski študij ter nekaj predmetov medicinskega študija kot kemijo in botaniko; privatno je študiral kmetijstvo. Kot oficir je služil 15 let v vojski. Znal je nemško, latinsko, kranjsko, francosko in laško. Na drugem mestu je bil predlagan Martin Treitl, bivši višji uradnik, civilni in kazenski sodnik gospostva Ostenschlag na Tirolskem, ki je dovršil filozofske in juridične študije, na tretjem mestu pa Matija Zwicker iz Moravskega, doktorand prava. Med kandidati je bil Jožef Hayne iz Kranja, brat Antona, ki se je za stolico potegoval pri prejšnjem razpisu. Hayne je bil asistent na botaničnem učilišču na Dunaju.¹⁹ V oceni Haynejevih elaboratov je rečeno, da je hotel, kot že pri prejšnjem konkurzu — ocenjevalec ga je zamenjal z bratom Antonom — pokazati svojo prednost pred drugimi kandidati s kritičnimi, pravilnimi in nepravilnimi, opombami na račun kranjskega kmetijstva, namesto da bi odgovarjal na postavljena vprašanja. Kot otrok iz Kranja je sodil vse po razmerah svoje okolice, bil je le teoretik, praktično kmetijstvo mu je bilo tuje. Glede elaboratov na splošno je sodil Kersnik, da so se naslanjali na Trautmannov učbenik kmetijstva, nekateri so pa črpali tudi knjigo Albrehta Thaera o angleškem kmetijstvu.²⁰

Študijska dvorna komisija je najbrž imela pomisleke glede kvalifikacije predlaganih kandidatov. Tako si moremo razlagati njeno oklevanje za stalno zasedbo razpisanega me-

sta. Pustila je na kmetijski stolici Vesta kot suplenta ter sredi l. 1823 pozvala gubernij, naj poroča, kako Vest suplira in če daje dokaze, da popolnoma obvlada teorijo in prakso kmetijstva. Odgovor je bil za Vesta zelo ugoden. Direktor filozofskega učilišča je izjavil, da triletno supliranje dokazuje njegovo popolno obvladanje predmeta in sposobnost za poučevanje. Njegovemu temeljitemu in obširnemu znanju, združenemu z njegovo nadarjenostjo za poučevanje, je pripisati, da stolica, ki je prej imela 3 ali 4 slušatelje pri izpitih, ima sedaj do 10 učencev, ki so opravili izpite z uspehom, zelo častnim za profesorja. Definitivna nastavitve Vesta bo gotovo še ugodneje vplivala na kmetijsko znanost v šoli in izven nje. To laskavo sodbo je gubernij v poročilu na študijsko dvorno komisijo potrdil ter dodal, da Vestovo dobro obdelano posestvo, ki ga občudujejo tudi preprosti sosede, dokazuje, da je učitelj kmetijstva več praktičen ekonom. Omenil je tudi, da oskrbuje vzorno pristavo Kmetijske družbe, kjer dela z učenci praktične kmetijske poskuse, in dostavlja, da bi Kmetijska družba njegovo odstranitev težko občutila. Po mislih gubernija je bil Vest med kompetenti najbolj primeren in glede na lokalne in kulturne razmere najbolj zaželen profesor.²¹

Kljub izredno ugodni oceni njegovega dela je bila kmetijska stolica Vestu definitivno podeljena šele 6. septembra 1825.²² Leta 1828 je Vest pričel bolehati in nekaj časa ni mogel predavati. Tedaj ga je nadomestoval profesor Kersnik.²³ Isto se je ponovilo v naslednjem letu.²⁴ Od svoje bolezn — bil je bolan na pljučih — Vest ni več okrevaj; 6. marca 1832 je umrl in za ljubljansko kmetijsko stolico, s katero je bila od l. 1824 združena tudi stolica za naravoslovje, je bil tretjič razpisan natečaj.²⁵ Tedaj so se za mesto potegovali le štirje kompetenti; v Ljubljani sta se javila župni vikar v Podbrezju Franc Pirc, znan kot sadjarski strokovnjak in pisec knjige o sadjarstvu »Krajnski Vertnar«, in pobiralec užitnine Andrej Oblak, v Lvovu dr. Fr. Ks. Hlubek ter na Dunaju Avgust Michael. Njihove elaborate sta ocenjevala profesorja Janez Kersnik in Leopold Schulz v. Strassnitzki. Ocenjevalca se glede sposobnosti kompetentov nista strinjala. Kersnik je postavil vrstni red: 1. Michael, 2. Hlubek in Pirc in 3. Oblak, drugi ocenjevalec pa je Hlubeka in Michaela ocenil odlično, za Pirca in Oblaka pa je izjavil, da nista sposobna poučevati kmetijstvo. Pirc je pokazal popolno neznanje kemije, nalogo je obdelal pod kritiko slabo. Direktor filozofskega študija in gubernij sta tudi postavila na prvo mesto

v Chabičovu, Šleziji, rojenega Čeha Hlubeka, ki je bil že od l. 1831 suplent za kmetijstvo in naravoslovje najprej na dunajski, nato na Lvovski univerzi. Študijska dvorna komisija je 25. aprila 1834 sporočila guberniju, da je Hlubek imenovan za profesorja kmetijstva in splošnega naravoslovja.²⁶ Na tem mestu je ostal do začetka leta 1840; v decembru 1839 je bil na lastno prošnjo imenovan za profesorja kmetijstva na tehnični visoki šoli »Joanneum« v Gradcu. Direktor filozofskega študija Pavšek je tedaj določil Kersnika kot suplenta, ker je že v prejšnjih letih ponovno supliral ta predmet. Gubernij pa to pot z izbiro suplenta ni soglašal, češ da Kersniku, tedaj je bil star 58 let, že popuščajo moči. Pavškov odgovor, da bo predlagal drugega suplenta, če se bo prepričal o Kersnikovi fizični, duševni ali moralni nesposobnosti za kmetijska predavanja, je gubernijski svetnik Stelzich označil kot neprimeren in nespoštljiv za nadrejeno oblast. Na Stelzichev predlog je gubernijski kolegij direktorja Pavška ukoril in ga pozval, naj v osmih dneh izbere drugega suplenta. Pavšek se ni uklonil, nekaj tednov je zavlačeval z odgovorom, nato pa sredi aprila prepustil guberniju, da nastavi drugega suplenta, če se mu glede na bližnji konec semestra zdi to vredno. Pripomnil pa je, da opazko o pojemajočih močeh dobrodušnega profesorja Kersnika ni mogel vzeti za resno mišljeno, ker je vsemu mestu znano profesorjevo cvečočje zdravje. Z nevoljo je gubernij pristal, da je Kersnik obdržal suplenturo do konca semestra, toda v naslednjem semestru je — ker Pavšek ni predlagal drugega kot Kersnika — sam imenoval za suplenta kmetijstva profesorja matematike Karla Hummla.²⁷

Za izpraznjeno stolico so se ob razpisu potegovali štirje prosilci, trije na Dunaju in eden v Pragi. Med dunajskimi kompetenti je bil Anton Schubert, rojen 23. avgusta 1809 v Schatzlarju na Češkem, tedaj doktorand medicine in adjunkt naravoslovja in kmetijstva na dunajski univerzi. Po ocenitvi konkurznih elaboratov — eden izmed ocenjevalcev je bil zopet profesor Kersnik — je direktor filozofskega učilišča predlagal na prvem mestu Schuberta, na drugem mestu Julija Helma, doktorja medicine in kirurgije, suplenta naravoslovja in kmetijstva na dunajski terezijanski akademiji; ostala dva kandidata je označil kot nesposobna za profesorja. Gubernij se je sicer ogreval za enega izmed teh, Henrika Wieseja, praktikanta pri dvornem vojnem svetu, urednika časopisa za industrijo in sotrudnika več kmetijskih časopisov, zaradi njegovih bogatejših izkušenj, toda ta kandidat sploh ni odgovoril na

vprašanje iz splošnega naravoslovja, ki bi ga moral tudi predavati. Zato ga v svojem predlogu ni mogel upoštevati. Za profesorja je bil končno imenovan dr. Schubert; študijska dvorna komisija je 10. novembra 1840 o imenovanju obvestila gubernij; svoje mesto je nastopil v januarju 1841.²⁸ Schubert se je pozneje potegoval za stolico splošnega naravoslovja na dunajski univerzi ter za stolico naravoslovja in kmetijstva v Innsbrucku, toda brez uspeha.²⁹ Ostal je kot profesor v Ljubljani do svoje smrti 21. avgusta 1851, zadnji dve leti na že reorganizirani višji gimnaziji.³⁰

Prevrat leta 1848, ki je z zemljiško odvezo prinesel kmetijstvu odločilne socialne in gospodarske spremembe ter med drugim dal pobudo akciji za slovensko vseučilišče v Ljubljani, ni ostal brez vpliva na prizadevanja za novo organizacijo kmetijskega pouka in to v slovenskem jeziku. Dr. Jožef Orel, posestnik v Ljubljani, član odbora kranjske Kmetijske družbe, pozneje notar, je ponudil tedaj Kmetijski družbi, da bi imel poljudna predavanja iz kmetijstva v slovenščini. Pridružila sta se mu naravoslovec in poznejši muzejski kustos Karel Dežman in kot sadjar znani frančiškan Benvenut Crobath. Na priporočilo Kmetijske družbe je naučno ministrstvo v skladu z uvedbo svobode pouka in učenja dovolilo, da Orel in tovariša po predhodni habilitaciji prevzamejo mesta docentov. Pater Benvenut je od svoje prvotne namere odstopil, Orel in Dežman sta 18. januarja 1849 imela predpisano poskusno predavanje v slovenščini pred profesorskim zborom filozofskega učilišča in sta tako zadostila zahtevi za habilitacijo.³¹ S predavanji sta začela 5. februarja 1849; bila so v prostorih licejskega poslopja.³² Zdi se, da tečaj, predviden za deset mesecev, ni bil izveden po načrtu ter da je s koncem poletnega semestra prenehal. Najbrž je bilo prenehanje v zvezi s tedanjim političnim razvojem, ki je napravil konec prizadevanju za slovensko visoko šolstvo, in s splošno reorganizacijo šolstva.

Ob reorganizaciji šolstva po letu 1848 je bil filozofski študij v Ljubljani ukinjen. Kmetijstvo je ostalo prost predmet na novo organizirani višji gimnaziji, prvotno v dotedanem obsegu. Po Schubertovi smrti ga je kot suplent poučeval Karel Dežman do l. 1856, ko je suplenturo prevzel Valentin Konšek, ki je sicer učil zoologijo, botaniko, mineralogijo pa tudi latinščino in slovenščino. Konšek je poučeval kmetijstvo do l. 1881, ko je tudi kot prost predmet odpadlo iz učnega načrta, s presledkom v letih 1861 do 1865, ko je bil začasni ravnatelj nove nižje

gimnazije v Kranju. V teh letih sta kmetijstvo suplirala dr. Henrik Mitteis, matematik in fizik, ter naravoslovec dr. M. Wretschko.³³

IV.

Po predpisih o organizaciji kmetijskih stolic na filozofskih učiliščih je bilo za predavanja kmetijstva določenih pet ur tedensko.³⁴ Pet, največkrat pa šest ur tedensko so bila predavanja do l. 1851, od tedaj naprej je pouk zavzemal le tri ure.³⁵ Študijska dvorna komisija je ob ustanovitvi stolic priporočala, naj bi se predavanja naslanjala na kmetijski učbenik Leopolda Trautmanna, profesorja na dunajski univerzi. Učbenik je imel naslov: »Versuch einer wissenschaftlichen Anleitung zum Studium der Landwirthschaftslehre«. ³⁶ Kot je videti iz programov predavanj, sta se profesorja Werner in Vest naslanjala na Trautmannov učbenik, Hlubek pa je za predavanja uporabljal lastne osnutke.³⁷ Njegov naslednik, profesor Schubert, je uporabljal Janeza Burgerja »Lehrbuch der Landwirtschaft«. ³⁸ Dežman se je pri predavanjih naslanjal na Hlubekove knjige, Konšek na Pabstov učbenik.³⁹

Pouk kmetijstva naj bi bil že po zamisli prvega profesorja, Wernerja, povezan s prakso. Zato je bil najprej licejski vrt preurejen, da bi mogel služiti pouku botanike in kmetijstva.⁴⁰ Profesor Werner je za nazorni pouk nabavil modele raznih kmetijskih strojev in orodja, n. pr. sejalnih strojev, plugov, bran, ročne mlatilnice, ekstirpatorjev itd. ter tudi nekaj pravih strojev.⁴¹ Ko je Kmetijska družba kupila nekaj let pozneje na Poljanah zemljišče, kjer je uredila poskusno pristavo in drevesnico, ga je dala na razpolago za kmetijski pouk. Profesorji Vest, Hlubek in Schubert so bili oskrbniki družbine pristave na Poljanah in je bila torej dana možnost za tesno sodelovanje med kmetijsko stolicco in družbinim posestvom. Zlasti praktični pouk sadjarstva je bil navezan na družbin sadovnjak. Leta 1829 je profesor Vest na poljanski pristavi s svojimi slušatelji izvedel vrsto praktičnih poskusov in kmetijskih opravil. Cepili so 267 jablan in 436 hrušk. Za poskusne namene so posadili 40 sort krompirja. Sajeenje petih mernikov krompirja so opravili s plugom, njivo so povlekli z brano, jo obdelovali z ekstirpatorjem in osipalnikom. Koruzo in fižol so sejali s sejalnim strojem in obdelovali z ekstirpatorjem in osipalnikom; tudi ajdo so sejali s strojem.⁴² To je bilo v času, ko so bili poljedelski stroji in popolnejše kmetijsko orodje slovenskemu kmetovalcu še neznani.

Kmetijstvo je bilo sicer med učnimi predmeti na filozofskih učiliščih, toda ni bilo predmet rednega filozofskega študija, temveč je bilo namenjeno teologom in pravnikom, ki so imeli namen posvetiti se s kmetijstvom združenim službam.⁴³ V Ljubljani je študij kmetijstva prišel v prvi vrsti v poštev za teologe, ki so pozneje zasedali po raznih župnijah službena mesta, združena s kmetijskimi posestvi in so se torej morali praktično ukvarjati s kmetijstvom. Za uspešno gospodarjenje je bilo koristno, da so si prej pridobili vsaj nekaj teoretičnega in praktičnega znanja.

Po obisku sodeč, študij kmetijstva tudi za teologe ni bil obvezen; l. 1820 so poslušali predavanja v Ljubljani le trije teologi četrtega letnika. Število slušateljev se je povečalo, ko je začel predavati Vest; v prvih letih je imel okrog deset slušateljev, l. 1829 se je že 32 slušateljev prijavilo za izpite. Med slušatelji je bilo največ teologov, bili so pa med njimi tudi študenti fizike in logike.⁴⁴ Zelo priljubljen kot predavatelj je bil profesor Kersnik; ko je nekajkrat supliral kmetijska predavanja, je število slušateljev vedno naraslo.⁴⁵

Izredno veliko slušateljev so imela slovenska predavanja l. 1849, ko je kmetijstvo predaval dr. Orel, sadjarstvo in vrtnarstvo pa Dežman. Predavanja je obiskovalo 80—100 oseb. Med njimi so skoraj gotovo bili filozofi in teologi; toda tečaja so se udeleževali tudi posamezni kmetovalci, n. pr. iz Bučke in Radgone. Ni pa bilo med učenci nobenega učiteljščnika. Po prvem polletju se je za izpite prijavilo okrog 40 slušateljev.⁴⁶

Po prenehanju filozofskega študija in reorganizaciji v višjo gimnazijo se je število obiskovalcev kmetijskih predavanj precej spreminjalo. L. 1853 je kmetijstvo poslušalo 27 učencev, od teh 26 teologov in 1 gimnazijec osmega razreda; v naslednjih letih se je število obiskovalcev gibalo med 15 in 20. Nato je precej padlo v letih 1863—1865, ko je bil profesor Konšek prestavljen v Kranj, in se je zopet dvignilo po njegovi vrnitvi v Ljubljano. L. 1866 je njegova predavanja poslušalo 36 teologov in 12 višjih gimnazijcev, kar je bilo najvišje stanje. Zadnje leto kmetijskih predavanj je profesor Konšek imel v prvem semestru 27 in v drugem semestru 22 učencev.⁴⁷

Predavanja na kmetijski stolici filozofskega učilišča in pozneje na višji gimnaziji niso imela namena, vzgajati kmetijske strokovnjake, temveč le dajati znanje o osnovnih pojmi kmetijstva študentom, ki so namerali ukvarjati se tudi s kmetijstvom poleg opravljanja drugega poklica. V bivši avstrij-

ski monarhiji je za popolni višji študij kmetijstva prihajalo v poštev le kmetijsko učilišče v Magyar Ováru (Ungarisch Altenburg), ki ga je l. 1818 ustanovil vojvoda Albert von Sachsen-Teschen, lastnik velike domene v Ováru, in ki je bilo l. 1850 preosnovano v državni zavod.⁴⁸ Srednje in nižje kmetijske šole so pričele nastajati šele v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja. Kmetijska stolica je nudila kmetijski pouk sicer v skromnem obsegu, toda pri oceni koristi tega pouka je treba vzeti v poštev, da se je kmetijstvo šele razvijalo v znanost in da raven kmetijskega pouka tudi drugje ni bila dosti višja. Za razvoj in napredek kmetijstva v deželi pa je korist pouka bila verjetno večja, kot pa bi ustrezalo njegovemu omejenemu okviru. Seznanjeni z načeli umnega kmetijstva so mnogi bivši slušatelji pridobljeno znanje uporabljali kot praktični kmetovalci. S svojimi vzgledi in vplivom so dosegli, da se je naprednejše kmetijstvo razširilo tudi med manj izobraženimi kmetovalci. Končno je Kmetijska družba imela v podeželskih duhovnikih, ki so kot teologi bili glavni obiskovalci kmetijskih predavanj, svoje najboljše sodelavce pri prizadevanjih za umnejše kmetijstvo. Potem ko je kmetijstvo kot neobvezen predmet na gimnaziji odpadlo, so bila uvedena kmetijska predavanja za teologe v semenišču. L. 1883 je taka predavanja, po dve uri tedensko s praktičnimi vajami na poljanski pristavi Kmetijske družbe, imel potovalni učitelj Ernest Kramer.⁴⁹

v.

Pomen kmetijske stolice ni bil omejen le na ožji ali širši krog obiskovalcev predavanj in praktičnih vaj. Profesorji kmetijstva so s svojim delom, zlasti pa s sodelovanjem pri Kmetijski družbi, odločilno posegali v razvoj našega kmetijstva. Bili so pri nas prvi in edini strokovnjaki, ki so imeli nalogo, da se poklicno ukvarjajo s kmetijstvom in to ne le praktično, temveč tudi teoretično. Imeli so za svoje delovanje zelo obširno področje, razumljivo pa je, da so se na tem področju po svojih osebnih sposobnostih, nagnjenjih in iniciativnosti različno uveljavljali.

Ko je Werner kot prvi profesor zasedel ljubljansko kmetijsko stolico, so šele tekle priprave za obnovitev kranjske Kmetijske družbe. Werner je pri tem sodeloval; v letih 1816/17 je bil družbin kancler.⁵⁰ Takrat seveda še niso bili dani pogoji za obširnejše delovanje v okviru družbe, Wernerjevo delo je bilo osredotočeno na organizacijo nove učne stolice. Najbrž je bilo tudi njegovo neznanje slovenščine razlog, da se ni bolj uveljavil.

Delovanje profesorja Vesta je bilo mnogostransko zlasti na področju praktičnega kmetijstva. Njegovo posestvo Šentpeter pri Stražišču je bilo vzorno obdelano; ukvarjal se je posebno s sadjarstvom in uvedel številne tuje sorte žlahtnega sadja. Vest je imel v Gradcu brata Lovrenca, profesorja botanike in kemije na »Joanneumu«; z njegovim posredovanjem je dobival cepiče iz graške drevesnice, kjer so gojili iz Francije in Anglije prineseno sadno drevje. V svojem sadovnjaku je l. 1825 gojil 46 sort jablan, 51 sort hrušk, več sort češenj, višenj in sliv. Med jablanami je bilo 14 raznih sort renet, peping in druge vrste, ki so bile pri nas prej neznanne. Iz svoje drevesnice je dajal cepiče drugim sadjarjem, deloma celo zastonj, in je tako pripomogel k širjenju žlahtnih sadnih sort. Vest je propagiral ustanavljanje šolskih drevesnic in jim obljubljal brezplačno pomoč s cepiči in izražal pripravljenost, da delo v takih drevesnicah nadzoruje.⁵¹ Ureditelj drevesnice Kmetijske družbe na Poljanah je bila njegovo delo; v tej drevesnici je učil svoje učence ter prirejal posebne sadjarske tečaje za učitelje. Za pratiko je spisal kratek poljuden pouk o sadjereji.⁵²

Anali Kmetijske družbe vsebujejo več njegovih poročil na družbinih občnih zborih. L. 1822 je poročal o ležiščih sadre (mavca) med Jesenicami in Dovjem ter o uporabi sadre za gnojenje polja. Ukvarjal se je tudi z vprašanjem Ljubljanskega barja in načini kultiviranja osušenih zemljišč. Kot oskrbnik poskusne pristave na Poljanah je gojil številne vrste krompirja, da bi se ugotovila za naše razmere najugodnejša sorta.

Delo profesorja Hlubeka je bilo predvsem teoretičnega značaja. Sicer se je tudi Hlubek ukvarjal s praktičnimi poskusi, n. pr. s pridobivanjem sladkorja iz sladkorne pese (to je bilo v času, ko proizvodni postopek še ni bil dognan) in pridobivanjem sirupa iz krompirja, s svilorejo, z raznimi vrstami lanu, konoplje, raznih tujih krmskih rastlin, inkarnatke itd. Naših pogojev za posamezne kulture pri tem ni vedno pravilno ocenjeval. Na njegov predlog je Kmetijska družba dala urediti na Poljanah trtnico, ki seveda ni mogla uspevati. Za naše kmetijstvo je to njegovo delo imelo povečini le teoretičen pomen. Plodovit je bil Hlubek kot pisec kmetijske strokovne in gospodarske literature.⁵³ Le malo tega, kar je napisal, je bilo poljudno pisanje, namenjeno preprostemu kmetovalcu; največkrat se je s svojimi spisi obračal na kmetijske strokovnjake in razumnike, ki so se ukvarjali s kmetijskimi vprašanji. V slovenskem prevodu so izšla le njegova navodila o sviloreji in gojenju murv.

OPOMBE

Kot član odbora Kmetijske družbe in oskrbnik njene poskusne pristave je bil Hlubek zelo delaven. V analih tistih let so številna njegova poročila. Na občnem zboru l. 1836 je poročal o škotskih mlatilnicah in obravnaval vprašanje njihove rentabilite. Na istem občnem zboru je predaval o načinih krmljenja živine in o njenem pitju. Izvršil je za nekatere kraje analizo zemlje ter opravljal meteorološka opazovanja.⁵⁴

Hlubekovi strokovni spisi so sedaj seveda zastareli; pa taka je usoda tudi pomembnejših znanstvenikov. Toda Hlubek je v mnogih svojih spisih obravnaval tedanje stanje našega kmetijstva in njegove gospodarske razmere. Opis kmetijstva na Štajerskem, ki zajema tudi naš del dežele, je objavljen.⁵⁵ Njegov statistični in topografski opis kmetijskih, industrijskih in trgovskih razmer na Kranjskem, ki ga je izdelal po nalogu gubernija, potem ko je v letih 1835—1838 štirikrat prepotoval deželo, je ostal rokopis, ki je žal izgubljen. Elaborat je bil zelo obširen, obsegal je 197 pol besedila in 212 pol tabel.⁵⁶ Nekatero podatke, n. pr. o prebivalstvu in kmetijski proizvodnji, je Hlubek objavil, nekaj so objavili poznejši pisci, vendar je bilo brez dvoma mnogo gradiva še neuporabljene in neznanega.⁵⁷ Zato moramo izgubo tega elaborata tembolj obžalovati.

Dr. Anton Schubert je največ zanimanja pokazal za kulturo lanu. Kmetijska družba se je v tistih časih trudila, da bi se ta kultura na Kranjskem razširila in izboljšala. Verjetno je bil pri tem Schubertov vpliv. Trajnega uspeha ta akcija ni imela. Občni zbor l. 1843 je sklenil, da bo družba izdala v slovenščini Schubertovo brošuro o gojenju lana in pripravljanju prediva, vendar taka brošura ni izšla. Na istem občnem zboru je Schubert predaval o osuševanju in namakanju travnikov ter gnojenju z južnoameriškim gvanom (ptičjim gnojem), katerega so takrat v evropskem kmetijstvu zelo propagirali. Grajal je spreminjanje razdeljenih gmajn v njive, ker je hotel, da bi se ta zemljišča preuredila v travnike in tako povečala krmska podlaga za živinorejo.⁵⁸ Kot oskrbnik družbine pristave je l. 1845 na pobudo odbora napravil načrt za preureditev in predvidel za to stroške v znesku 400 gld. Odboru so se zdeli stroški previsoki, zahvalil se je Schubertu za dotedanje delo in poveril oskrbništvu dr. Orlu.⁵⁹ Zdi se, da je njegovo sodelovanje pri družbi tedaj prenehalo.

Poznejši predavatelji kmetijstva so opravljali ta posel le kot svoj postranski poklic. V kmetijstvu se niso ne teoretično in ne praktično uveljavljali v taki meri, da bi se ohranili pomembnejši sledovi njihovega dela.

1. Annalen der kaiserl. königl. Landwirtschafts-Gesellschaft in Laibach. Jahrgang 1822 und 1823. Ljubljana 1850, str. 8. — 2. DAS, Deželno glavarstvo, fasc. Rubr. Agriculturs Sachen Lit. L Num. 1 Volum. 1. — 3. H. Zörner und F. Aereboe, Landwirtschaftliches Unterrichtswesen in Deutschland. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Vierte Auflage. Sechster Band. Jena 1925, str. 196 sl. — 4. Glej op. 2. — 5. Janez Krst. Pogrietschnig. SBL (Slovenski biografski leksikon) II, str. 414. — 5a DAS Deželno glavarstvo, Rubr. Publ. polit. Lit. S Num. 19 Vol. 2. Na ta spis me je opozoril in mi dal na razpolago svoje izpiske prof. dr. Vlado Schmidt, za kar se mu na tem mestu zahvaljujem. — 6. Glej op. 2. — Annalen... Jg. 1822 und 1823, str. 11. — 7. Glej op. 2. — 8. Glej op. 2. — 9. Annalen... Jg. 1822 und 1823, str. 15. — Dr. Janez Bleiweis, Zgodovina ces. kralj. krajske kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem. Ljubljana 1855, str. 3 sl. ter istega pisca Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c. k. kmetijske družbe na Kranjskem od pričetka njenega v letu 1767. do konca leta 1867. Ljubljana 1867, str. 15. — 10. Dr. Viktor Funk, Landwirtschaftsgeschichte. Zweite Auflage. Berlin 1910, str. 57. — 11. MALj., Klasična gimnazija fasc. 55, Ga VII/6. — Ergänzungs-Sammlung der politischen, Cameral- und Justiz-Gesetze und Verordnungen. Erster Theil. Ljubljana 1855, str. 87—92. — 12. MALj., Klasična gimnazija fasc. 55, Ga VII/6. — 13. DAS, Gubernijski arhiv fasc. 551, št. 15934/1814. — 14. DAS, Gubernijski arhiv fasc. 636, št. 6155/1815. — 15. Glej op. 14 in DAS, Arhiv Kmetijske družbe fasc. L/3 (1825—1875). — 16. Glej op. 14. — 17. DAS, Gub. arhiv. fasc. 707, št. 11.022/1816 in 775, št. 14.714/1816. — 18. DAS, Gub. arhiv fasc. 3498, reg. št. 57. Rojstni podatki Vesta fasc. 3508, reg. št. 4. — 19. DAS, Gub. arhiv fasc. 3502, reg. št. 9. — 20. DAS, Gub. arhiv. fasc. 3512, reg. št. 32. — 21. DAS, Gub. arhiv fasc. 3506, reg. št. 9. — 22. Glej op. 20. — 23. DAS, Gub. arhiv fasc. 3516, reg. št. 82. — 24. DAS, Gub. arhiv fasc. 3520, reg. št. 50. — 25. DAS, Gub. arhiv fasc. 3524, reg. št. 76. — 26. DAS, Gub. arhiv fasc. 3528, reg. št. 36. — 27. DAS, Gub. arhiv fasc. 3541, reg. št. 21. — 28. Glej op. 27 ter fasc. 3548, reg. št. 45. — 29. DAS, Gub. arhiv fasc. 3557, reg. št. 55; fasc. 3560, reg. št. 25. — 30. Programm des kaiserl. königl. academischen Gymnasiums zu Laibach für das Jahr 1851. Ljubljana 1851, str. 18 in 19. — 31. DAS, Arhiv Kmetijske družbe fasc. L/3 (1825—1875). Annalen... Jg. 1849, str. 5 sl. — Orel Jožef, SBL II, str. 228 sl. — 32. Oznanilo kmetijske šole v Ljubljani. Novice 24. I. 1849, str. 15. — 33. Jahresbericht des k. k. Gymnasiums in Laibach, Ljubljana 1850, ter naslednja gimnazijska poročila do l. 1881. — 34. Ergänzungs-Sammlung der politischen, Cameral- und Justiz-Gesetze und Verordnungen. Erster Theil. Ljubljana 1855, str. 88. sl. — 35. Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen am k. k. Lyzeum zu Laibach im Schuljahre 1817 in seznamu naslednjih let do leta 1848 ter gimnazijska poročila, navedena v op. 35. — 36. Glej op. 34, str. 92. — 37. Glej op. 27. — 38. Ordnung der öffentlichen Vorlesungen am k. k. Lyzeum zu Laibach im Schuljahre 1848, str. 7. — 39. Glej op. 35, n. pr. poročilo za l. 1877. — 40. DAS, Arhiv Kmetijske družbe fasc. L/3 (1825—1875). — 41. DAS, Gub. arhiv fasc. 3498, reg. št. 57. — 42. Annalen... Jg. 1850. Ljubljana 1858, str. 55. — 43. Glej op. 34, str. 90. — 44. DAS, Gub. arhiv fasc. 3498, reg. št. 57 in Arhiv Kmetijske družbe fasc. L/3. — Annalen... Jg. 1850, str. 57. — 45. DAS, Arhiv Kmetijske družbe fasc. L/3. — 46. Novice 1849, str. 29, 41 in 118. — 47. Gimnazijska poročila od 1853—1881. — 48. Friedrich R. v. Zimmerauer, Der land- und forstwirtschaftliche Unterricht. Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848—1898. Viertes Band. Wien 1899, str. 487—535. — 49. DAS, Arhiv Kmetijske družbe fasc. A/5 (1850—1890). — 50. Dr. J. Bleiweis, Zgodovina ces. kralj. krajske kmetijske družbe. Ljubljana 1855, str. 16. — 51. DAS, Arhiv Kmetijske družbe fasc. 0/1, R/6. — 52. Annalen... Jg. 1822 und 1823, str. 40 in 56; Jg. 1828, II. Hälfte 1829, str. 34. — 53. SBL I, str. 324 sl. — 54. Annalen... II. Abtheilung, I. Heft. Ljubljana 1857; II. Heft. Ljubljana 1859. — 55. Dr. F. X. Hlubek, Die Landwirtschaft des Herzogthumes Steiermark, Graz 1846, in Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark, Graz 1860. — 56. DAS, Gubernijski arhiv fasc. 31(1859/40), reg. št. 8, spis 35.250/1840. Del Hlubekovega elaborata je bil med oema vojnama vezan shranjen v registraturi Slovenske kmetijske družbe (Kmetovalce 1920, str. 19); l. 1958 ga je uporabljal se dr. Joža Rus za svoj članek o dolenskem vinstvu (Dolenjsko. Ljubljana 1958, str. 172). Moja prizadevanja, da bi ga našel, so ostala brez uspeha. — 57. Fr. X. Hlubek, Zur Statistik von Krain und Kärnten. Carniolia III/1840/41, št. 39, 40, 51, 52, 53 in Die Bewohner von Krain, Carniolia V/1842/43, št. 84—91. Hlubekovo poročilo so črpali: Pirč, Donesek k zgodovinskemu razvoju živinoreje v bivši Kranjski. Kmetovalce 1920, str. 19, pisec članka Izvleček iz statistike iz l. 1856. Slovenski čebelar 1919, str. 162, ter dr. Joža Rus, Dolenjsko vinstvo pred 100 leti, Dolenjsko, Ljubljana 1958, str. 172 sl. — 58. Annalen... Jg. 1842, II. Abtheilung, V. Heft. — 59. Annalen... Jg. 1844, 1845.